

УДК 002.2:027.021

Луїза ІЛЬНИЦЬКА,

зав. відділу наукової бібліографії ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України

«Русалка Дністрова» (1837) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Описані примірники альманаху «Русалка Дністрова» (Будим, 1837) з колишніх особистих бібліотек відомих українських діячів В. Антоновича, О. Лазаревського, В. Білозерського, О. Кониського, П. Попова, киянина Я. Є. Петровського, бібліотеки Колегії Павла Галагана. Простежуються зв'язки окремих власників цих примірників з Галичиною. «Русалка Дністрова» розглядається як фактор сднання українських земель на Заході і Сході.

Ключові слова: «Русалка Дністрова», НБУВ, Я. Головацький, В. Антонович, О. Лазаревський, В. Білозерський, О. Кониський, П. Попов, Я. Є. Петровський, Колегія Павла Галагана, Галичина.

Альманах «Русалка Дністрова», який увійшов в історію української культури як перша книга народною мовою на західноукраїнських землях, уклали у Львові діячі «Руської трійці»¹ Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, а видав Я. Головацький завдяки допомозі серба Г. Петровича у Будимі (тепер Будапешт) в 1837 р.

Книга відразу стала відомою і поширилась у Європі, зокрема у слов'янських землях, тому що у себе вдома була заборонена австрійською цензурою. Продавалась книга у Відні, Пешті, Загребі, а в Галичині, за висловом І. Срезневського, шукати її примірника треба було ніби рукопису X ст.²

Серед дослідників цього унікального видання XIX – поч. XX ст. (і навіть за радянських часів) побутувала версія, що поширилися лише перші 200 примірників³ переважно в Європі, а заарештовані примірники знищили у підвалах цензури миші і гри-

бок. Проте пізніші публікації архівних документів свідчать, що 600 заарештованих примірників, надісланих Я. Головацькому з Відня у 1837 р., були повернені йому аж після скасування цензури в 1848 р.⁴ Частина з них він пустив у продаж, що підтверджує «Роспись книгам, находящимся в книжной лавце Ставропигийского заведения во Львове...» за 1865, 1866, 1870, 1872, 1875 рр.

400 примірників видавець подарував тодішній бібліотеці Народного дому у 1856 р., що засвідчує документ у Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Звичайно, якщо оглядати сьогодні в бібліотеках і архівах примірники «Русалки Дністрової», то видання, які поширилися після скасування цензури, суттєво відрізняються від тих, котрі вільно розповсюджувалися в Європі. У них переважно відсутня оригінальна обкладинка, грамота, яка була вклеєна між сторінками, пошкоджений папір.

Виявленням і реєстром примірників «Русалки Дністрової», дослідженням її шляху до бібліотек і музеїв світу, вивченням зв'язків колишніх власників примірників цього видання з діячами галицького відродження і одночасно збором відомостей про особисті чи громадські бібліотеки, в яких була «Русалка Дністрова», ми займаємося понад 10 років.

⁴ Див.: Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник док. і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 124.

¹ Див.: «Руська трійця»: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький: Бібліографічний покажчик (1834–1990) / Уклад. Л. І. Ільницька; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. – Львів, 1993. – 379 с.

² Срезневский И. Донесения адъюнкта-профессора... министру народного просвещения // Журнал министерства народного просвещения. – 1843. – Т. 37, отд. 4. – С. 58.

³ Див.: Тершаковець М. Про наклад «Русалки Дністрової» // Записки НТШ. – 1912. – Т. 108. – С. 117–139.

На сьогодні зібрано і опрацьовано матеріали про примірники книги у бібліотеках та музеях Львова, Києва, Харкова, Одеси, Чернівців, Коломиї, Варшави, Праги, Будапешта, Відня, Белграда, Любляни, Братислави.

Серед бібліотек – власників цього видання найбагатшою за кількістю примірників є Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, яка має у своїх фондах 12 екземплярів.

Наступна «багата» власниця – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України (НБУВ), у розпорядженні якої є 7 примірників. П'ять примірників зберігаються у відділі рідкісної книги, і вони належали свого часу В. Білозерському, О. Кониському, В. Антоновичу, Я. Є. Петровському, а також бібліотеці Колегії Павла Галагана. Два примірники знаходяться в окремих колекційних фондах О. Лазаревського і П. Попова. У кожного з них своя історія.

Усі примірники, за винятком примірника О. Лазаревського, який на той час не був зареєстрований у каталозі бібліотеки⁵, подані у виданні «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1916» (К., 1996, вип. 1, с. 6). Цікаво, що згідно з каталогом фондів «Бібліотечні колекції. Вип. 1. Б. Д. Грінченко» (К., 1988), яке є факсимільним виданням рукописного каталогу бібліотеки Бориса Грінченка, укладеним М. Загірньою (М. Грінченко) і переданим у 1919 р. Всенародній Бібліотеці України, в особистій бібліотеці Б. Грінченка був примірник «Русалки Дністрової». Сьогодні його в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського немає. Він належить Державному музею книги і друкарства в Києві. Очевидно, це сталося тому, що бібліотека Б. Грінченка в 1930-х роках була розпорошена у фондах Бібліотеки ВУАН і аж після віднайдення у 1988 р. згаданого рукописного каталогу частково реконструйована на його основі⁶, але, як бачимо з цього прикладу, цілісність її безповоротно втрачена.

Отже, насамперед про примірник Олександра Лазаревського. О. Лазаревський (1834–1902), відомий історик та етнограф, належав до славетної родини Лазаревських. «Родина Лазаревських – «сі прекрасні брати Лазаревські, шість братів як один»,

⁵ Опис цього примірника здійснено на основі відомостей, поданих на наше прохання п. Т. В. Добко та М. А. Чиж, за що складаємо їм подяку. Решту примірників описано наочно.

⁶ Див.: Книжкові фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН УРСР: Короткий огляд. – К., 1989. – С. 71.

кажучи словами їх приятеля Шевченка, з такими ж самими цікавими батьками – були незвичайно характеристичним явищем українського життя», – писав М. Грушевський у «Передньому слові» до збірника, присвяченого 25-літтю з дня смерті О. Лазаревського⁷.

Внесок О. М. Лазаревського в українську бібліографію як автора «Указателя источников для изучения Малороссийского края» (СПб., 1858) достатньо вичерпно дослідив свого часу М. П. Гуменюк⁸. Про книжкову колекцію О. Лазаревського він згадує лише принагідно. Докладні відомості про неї знайдемо у працях Є. О. Колесник⁹.

За змістом колекцію вважають українською. Книжки О. М. Лазаревський часто купував у Києві на Подолі, де в 1880–1890-х роках збиралися букіністи і де випадково можна було придбати дуже цінні і рідкісні видання. Часто він обмінювався з іншими бібліофілами, просив приятелів-краєзнавців В. Горленка, О. Шишацького-Ілліча, І. Милорадовича купувати рідкісні видання під час їхніх мандрівок Україною. Від кого і яким шляхом він отримав «Русалку Дністрову», нам невідомо.

Свою бібліотеку О. М. Лазаревський подарував у 1901 р. Київському університету св. Володимира з умовою, що вона буде зберігатися як окрема колекція. На примірнику «Русалки Дністрової» зберігся наклеєний на внутрішній стінці оправи екслібрис з текстом, надрукованим золотими літерами: «Библиотека университета св. Владимира. Отдел А. М. Лазаревского». На титульному аркуші, як і на кожній книзі з колекції, є екслібрис у формі овальної печатки, в центрі якої напис «Библиотека», а по лінії овалу – «Александра Лазаревского». Старий шифр книги з колекції складається з назви фонду, позначеного скороченим прізвищем колишнього власника – «Лаз.» і порядкового номера на полиці. У примірника «Русалки Дністрової» він 316.

На примірнику збереглася м'яка видавнича обкладинка, пізніша оправа з ситцю чорного кольору з червоними квітами. Корінець шкіряний, на

⁷ Український археографічний збірник. – К., 1927. – С. III.

⁸ Гуменюк М. П. О. М. Лазаревський // Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – початку XX століття: Нариси про життя і діяльність. – Х., 1969. – С. 17–26.

⁹ Колесник Є. О. Бібліотека О. М. Лазаревського // Укр. іст. журн. – 1987. – № 1. – С. 123–127; Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. – К.: Наук. думка, 1988. – 114 с.

корінці тиснено рік видання «1837» і напис «Русалка».

На обкладинці з внутрішнього боку наклеєна вирізка з газети «Діло» (1830, № 158) – стаття І. Беля «Документи до історії нашої семінарії з 1837 року. До справи Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, видавців «Русалки Дністрової» за підписом Ів. Б. Ле-й. Такі вклейки часто зустрічаються в книгах з цієї колекції¹⁰. Ця звичка виробилася в О. Лазаревського, мабуть, тому, що в своїх дослідженнях він завжди опирався на документи. Бібліотека О. Лазаревського у фондах НБУВ налічує понад 1000 одиниць зберігання. Книги добре збереглися і знаходяться у сховищі окремих колекцій. На кожній книзі є помітка власника – підпис кольоровим олівцем О. Лазаревського.

В архіві Лазаревських у НБУВ зберігається рукописний список книг, карт, грамот, переданих свого часу в бібліотеку університету св. Володимира. У 1927 р. бібліотека О. Лазаревського було передано разом з іншими колекціями бібліотеки тодішнього Вищого інституту народної освіти (створений на базі Київського університету св. Володимира) Всенародній Бібліотеці України у Києві¹¹.

До примірників, які зберігаються у загальних фондах у сховищі окремих колекцій, належить також «Русалка Дністрова» з особистої бібліотеки Павла Миколайовича Попова (1890–1971) – українського літературознавця, мистецтвознавця, фольклориста, члена-кореспондента АН УРСР. Особиста бібліотека П. Попова не випадково міститься

¹⁰ Див.: *Исаева Н. М.* Коллекция А. М. Лазаревского в составе книжных фондов Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР // Библиотечно-библиографическая информация библиотек АН СССР и АН союзных республик. – М., 1968. – Вып. 2. – С. 114.

¹¹ Заснована як Національна бібліотека Української держави у 1918 р. протягом свого існування змінювала назву: у 1919–1920 рр. – Всенародна Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві; 1920–1934 рр. – Всенародна Бібліотека України в Києві; 1934–1936 рр. – Державна бібліотека Всеукраїнської Академії наук; 1936–1948 рр. – Бібліотека Академії наук УРСР; 1948–1965 рр. – Державна публічна бібліотека УРСР; 1965–1988 рр. – Центральна наукова бібліотека АН УРСР; 1988–1996 рр. – Центральна наукова бібліотека АН УРСР ім. В. І. Вернадського; з 1996 р. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Див.: *Дубровіна Л. А., Онищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 8.

саме в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. У 1929–1934 рр. П. Попов керував відділом рукописів тодішньої Всенародної Бібліотеки України у Києві. Особа П. Попова достатньо всебічно охарактеризована в путівнику «Видатні вчені Національної Академії наук України»¹².

Тут знаходимо реєстр його праць, відгуки на них, архівні матеріали, листування. Згідно з даними путівника в архівах є матеріали про комплектування особистої бібліотеки вченого.

Стосовно встановлення джерела надходження «Русалки Дністрової» до особистої бібліотеки П. Попова проблем не виникає, оскільки власник на форзаці в кінці книги в лівому верхньому кутку сам записав олівцем: «приоб. у М. Стороженкової. 1925. 15 крб.».

Примірник загалом добре збережений, проте без оригінальної обкладинки, має грамоту, в пізнішій оправі. На титульному аркуші чорним чорнилом автограф – «Андрей Стороженко», згори над заголовком синім чорнилом автограф нового власника – «П. Попов».

На внутрішньому боці оправі екслібрис такого змісту: «Бібліотека Павла Миколайовича Попова подарована ЦНБ АН УРСР № 17802». Тут же рукою П. Попова зроблено запис – цитата зі статті П. Балицького «Етюди з історії української книги» («Життя й революція», 1929, Кн. 5, с. 115) про те, що книга є дорогоцінним раритетом і розповсюджено не більше як сотня примірників, що, як було вже зазначено, не відповідає дійсності.

Отже, книга належала Андрію Стороженку. На початку своїх досліджень¹³, спираючись на неповні дані про примірник, ми ідентифікували цю особу як відомого військового і державного діяча Андрія Стороженка (1791–1858), який служив у 1832–1849 рр. у російській військовій адміністрації Царства Польського, був знавцем і збирачем української старовини, мав багату мистецьку колекцію, доля якої невідома нам. Свого часу він турбувався долею Івана Вагилевича¹⁴, знав Я. Головацького.

¹² Видатні вчені Національної академії наук України: Основні архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998). – К., 1998. – С. 80–90.

¹³ Див.: *Ільницька Л. І.* «Русалка Дністровая» у бібліотеках і приватних колекціях // Бібліотека – науці: Збірник наук. статей / АН УРСР. ЛНБ ім. В. Стефаника. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 117–132.

¹⁴ Див.: *Вагилевич И.* Письмо сенатору А. Я. Стороженку, 1/13 июля 1847 г. / Вступ. заметка и публ. В. Н. [ауменко] // Киевская старина. – 1898. – Т. 60, кн. 1. – С. 7; *Стороженко А. Я.* Письмо А. Я. Юзефовичу,

Після наочного огляду примірника в 2003 р. і виявлення в записі дати – (1925 р.) засумнівалися в правильності свого твердження.

Сумнів підтвердили «Щоденники» С. Єфремова, які допомогли ідентифікувати особу А. Стороженка. Запис від 28 лютого 1926 р. в щоденнику гласить: «Ходив дивитися бібліотеку Андрія Стороженка, що розпродується. Хазяїн утік за кордон, а родина продає книжки, щоб прогудуватися. Добра була бібліотека, видно добрана до смаку господаря і хоч лишилися вже самі вибірки, а й тепер знати тямущу руку. Сам Стороженко бестія, українофоб (пише [Дмитро. – Л. І.] Дорошенко, що оце свіжо видав у Берліні якусь українофобську книжку¹⁵) і чорносотенець, а книжку любить»¹⁶.

Отже, примірник у минулому належав внуку згаданого вище Андрія Стороженка. А Стороженко-внук (1857–?) був учнем В. Антоновича і замолоду вважався українофілом, згодом став одним із лідерів київських «малоросів», об'єднаних у «Клуб русских националистов». Після революції 1917 р. емігрував, і подальша доля його невідома.

Чималий інтерес у дослідника книги викликають примірники «Русалки Дністрової» у відділі рідкісної книги. З них найкраще зберігся (наявна видавничка обкладинка блідо-рожевого¹⁷ кольору, грамота, має пізнішу тверду оправу чорного кольору) примірник з особистої бібліотеки Василя Білозерського. На обкладинці дарчий напис: «В. Білозерському Я. Головацькій». Ініціал Білозерського зрізаний згори при оправі і добре не відчитується. Це конволют: в оправі з «Русалкою Дністровою» ще 4 видання польською і російською мовами: *Katolizym i schyzma... Napisał ks. W. Serwatowski. – Kraków, 1866; Wyjątek z pisma pod tytułem Filozofia sławiano-celtycka przez Franciszka Olechnowicza. – Kijów, 1865; Starodawne przysłowia dla ochronek. – Poznań 1862; Іосафать Огрызко. Петербургскій революціонный ржондъ въ дльъ последнего мятежа... – Вильна, 1866*. Всі видання датуються 1860-ми роками. Якраз на цей період (1864–1867) припадає перебування Василя Білозерського у Варшаві

13/25 окт. 1847 г. // Стороженки: Семейный архив. – К., 1907. – Т. 3. – С. 108–109.

¹⁵ Очевидно, йдеться про книжку «Украинское движение» (Берлін, 1925), видану під псевдонімом А. Царинний. До речі, ним підписувався і його дід Андрій Стороженко, про якого йшлося в тексті.

¹⁶ Єфремов Сергій. Щоденники, 1923–1929. – К., 1999. – С. 348.

¹⁷ Частина тиражу мала обкладинку блідо-жовтого кольору.

на службі в «Учредительном комитете Царства Польського» та у варшавській судовій палаті. Згідно з дослідженнями про діяльність Білозерського коло його інтересів становила історія східних слов'ян, козацькі часи, історія православної церкви.

Велика (прямокутної форми) печатка з написом «Всенародня Бібліотека України в Києві» підтверджує, що примірник надійшов у складі колекції до бібліотеки у 1920-ті роки¹⁸. Ім'я Василя Білозерського (1825–1899) насамперед пов'язане з П. Кулішем, Т. Шевченком та Кирило-Мефодіївським братством. Проте певний час він мав також зв'язки з одним із діячів «Руської трійці» – Яковом Головацьким. Початок контактів В. Білозерського з Галичиною припадає на час його редагування журналу «Основа» у 1861–1862 рр. у Петербурзі¹⁹. У журналі він відкрив рубрику для галицьких письменників і галицьких справ. 1962 р. Я. Головацький друкує в «Основі» відому статтю «Русини»²⁰. У квітні 1962 р. там зустрічаємо ще одну статтю Я. Головацького «Русини в 1848 г.», яку пізніше передрукувало львівське «Слово» (1862, ч. 37–39, 41–45, 47–48, 50–51). У травні 1862 р. Я. Головацький публікує в «Основі» статтю «Об отношении галицких русинов к соседям (Из Галичины)». Останньою публікацією Я. Головацького в «Основі» за 1862 р. була його «Частина листу Високоповажного професора ві львівськiм університеті Якова Федоровича Головацького до редактора 30 січня 1862 р.».

Я. Головацький був своєрідним посередником між Галичиною і «Основою», яка спричинилася до поширення українства в Галичині, знайомила галичан з літературним і культурним життям в Україні. Відомо, що В. Білозерський листувався з Я. Головацьким, але його листів у виданні К. Студинського «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–1862» (Львів, 1905) немає. У 1866 р. у Головацького був обшук через підозру в шпигунстві на користь Росії, всю його кореспонденцію, котра стосувалася Росії (і, ясна річ, України), було передано губернатору А. Голуховському; який добре

¹⁸ Бібліотека В. Білозерського надійшла до ВБУ через І. Л. Шрага. Див.: Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. – К.: НБУВ, 1998. – С. 79.

¹⁹ У Петербурзі В. Білозерський обіймав високу посаду придворного радника і експедитора в державній канцелярії і офіційно був редактором «Основі», хоча фактично редагував П. Куліш.

²⁰ І. О. Левицький у «Галицько-руській бібліографії» авторства Я. Головацького не зазначає. К. Студинський вважав автором Я. Головацького.

знав російську мову. Але в листах не знайшли нічого такого, що свідчило б про державну зраду. Серед інших були листи, як стверджує Б. Дідицький²¹, В. Білозерського. Немає листів В. Білозерського до Я. Головацького і в його архіві у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, принаймні їх не реєструє «Путівник по фондах відділу рукописів інституту» (К., 1999).

Із листів Я. Головацького до В. Білозерського відомий лише уривок з листа від 30 січня 1862 р., опублікований О. Барвінським²². Звертання до В. Білозерського «милий брате – хоть незнакомий, та все-таки рідний» свідчить, що до 1862 р. вони не зустрічалися. У 1863 р. В. Білозерський присилає Бібліотеці Народного дому автограф Т. Шевченка – початок поеми «Іван Гус». Рукою В. Білозерського на ньому написано: «Власноруччя (автографъ) Тараса Григоровича Шевченка у «Народній Домъ» на незабудь складає українець Василь Білозерський 29 січня 1863 року. Питербурхъ»²³.

К. Студинський²⁴, один з найкращих дослідників зв'язків В. Білозерського з Галичиною, не знайшов даних про перебування його в Галичині, хоча вважав, що В. Білозерський надавав грошову допомогу для галицьких видань 1860-х років. У 1864–1867 рр. В. Білозерський перебував на службі у Варшаві. У Варшаві в цей час перебував на службі і П. Куліш. Відомо, що Яків Головацький зустрічався з П. Кулішем у Варшаві в 1866 р.

Можливо, саме на цей час припадає автограф Я. Головацького на «Русалці Дністровій» для В. Білозерського, бо вже пізніше, в 1867 р., коли Я. Головацький опублікує у «Галичанине» без згоди П. Куліша його знамениті листи в справі польсько-українських взаємин, то з протестом виступить не лише П. Куліш у «Правді» (1867, № 7), а й В. Білозерський. Відома стаття В. Білозерського у додатку до «Правди» (1867, № 14)²⁵ «Отвіт

²¹ Див.: Своежитъевые записки Богдана А. Дідицького. – Львовъ, 1906. – Ч. 1. – С. 69.

²² Див.: Виїмки з української народної літератури. Ч. 1 / Уложив О. Барвінський. – 5-е перероб. вид. – Львів, 1916. – С. 165–166.

²³ Друкований відбиток автографа, виконаний у Львівській Ставропігії, зберігся в особистому фонді Д. Вінцковського у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України. Доля оригіналу нам невідома.

²⁴ Див.: Студинський К. Слідами Куліша. – Львів, 1928. – С. 10. – (Відб. з «Записок НТШ»; Т. 148).

²⁵ Є. Кирилюк у покажчику «Бібліографія праць П. О. Куліша» та писань про нього (К., 1929) приписав її П. Кулішеві, але К. Студинський обґрунтував автор-

ство В. Білозерського на основі його листа до О. Партицького 1867 р. Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – Х.; К., 1931. – С. 55–56.

Бояну – Стебельському», який втрутився у полеміку П. Куліша з Я. Головацьким і виступив проти правопису «кулішівки». У цій полеміці В. Білозерський виступив не лише проти Стебельського, але й проти Я. Головацького, отже, про їхні дружні взаємини на той час говорити не доводиться.

Ще один примірник «Русалки Дністрової», який подарував також Я. Головацький, зберігається у відділі рідкісної книги НБУВ. Він належав у минулому Олександру Кониському (1836–1900) – відомому українському письменникові, публіцисту, громадському діячеві, родом, як і В. Білозерський, також з Чернігівщини. Його ім'я тісно пов'язане з Галичиною. О. Кониський був одним із фундаторів Товариства ім. Шевченка (1873) у Львові, а в 1892 р. ініціатором перетворення його в наукове товариство.

У листопаді 1865 р. по дорозі із заслання з Вологди за кордон, куди О. Кониський їхав лікувати очі, він зупинився у Львові. Пробув тут кілька місяців, познайомився з О. Барвінським, редактором журналу «Нива» у Львові Л. Лопатинським, вчителем К. Горбалем, урядовцем Лонгином Лукашевичем, Я. Головацьким²⁶. О. Кониський, як ніхто в 60-х роках ХІХ ст., усвідомлював вагу Галичини для відродження всієї України²⁷. Власне, на цей період перебування О. Кониського у Львові припадає автограф Я. Головацького на титульному аркуші примірника «Русалки Дністрової» з особистої бібліотеки О. Кониського: «16/28 – XII 1865 от. Я. Головацького». Примірник без видавничої м'якої обкладинки, у пізнішій оправі коричневого кольору, має грамоту. На першій сторінці тексту передслів'я напис: «А. Конисский». На внутрішньому боці оправи наклейка з написом: «Бібліотека А. Я. Конисскаго 96 – № 160; шкаф 1-й». Печатка на звороті титульного оркуша «Державна публічна Бібліотека УРСР» мала б засвідчувати орієнтовний період (1948–1965 рр.) надходження книги до Бібліотеки.

Проте відомо, що після смерті О. Кониського його архів і частково меморіальна бібліотека надійшли до Наукового товариства ім. Шевченка у

ство В. Білозерського на основі його листа до О. Партицького 1867 р. Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – Х.; К., 1931. – С. 55–56.

²⁶ Див.: Студинський К. Зв'язки Ол. Кониського з Галичиною в рр. 1862–1866 // Записки НТШ. – Т. 150. – С. 315–324.

²⁷ Див.: Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 // Україна. – 1928. – Кн. 2. – С. 31–32.

Львові²⁸, і в ній було багато раритетів, але його примірника «Русалки Дністрової» у Львові не було. Очевидно, вона знаходилась у тій частині особистої бібліотеки О. Кониського, яка надійшла у 1922–1923 рр. до тодішньої ВБУ²⁹. Але тоді не зрозуміло, чому на примірнику відсутня печатка ВБУ.

Один з київських примірників «Русалки Дністрової» належав відомому українському історичному, етнографу, археографу Володимиру Антоновичу (1834–1908). З Галичиною його пов'язувало спільне з М. Драгомановим видання «Исторических песен малорусского народа» (1874–1875) у двох томах, в одному з яких публікувалися варіанти пісень, записані Яковом Головацьким³⁰. В. Антоновичу належить відома стаття «К вопросу о галицко-русской литературе» («Кіевская старина», 1900, т. LVIII, кн. 3, март, с. 396–423), в якій він дав позитивну оцінку «Запискам Наукового товариства ім. Шевченка». Про належність примірника В. Антоновичу свідчить його автограф чорним чорнилом на титульному аркуші видання – «В. Антонович». На вільній від оправи сторінці (оригінальна обкладинка не збереглася) чорним чорнилом зазначено: «ex libris I. Prociow...» (далі нерозбірливо).

Це один з найраніших примірників, які надійшли до Бібліотеки при її організації, що підтверджує печатка на титульному аркуші та на останній сторінці тексту з написом: «Українська Академія Наук у Києві. Історично-філологічний відділ»³¹. Ми не маємо в своєму розпорядженні жодних документальних свідчень про те, коли і від кого одержав книгу колишній власник. З відомих двох листів Я. Головацького до Антоновича, опублікованих у його статті «Заметки и дополнения к статье г. Пыпина «Обзор малорусской этнографии»³², в яких

²⁸ Див.: Дзьобан О. О. Меморіальна бібліотека Олександра Кониського в НТШ // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: Книги і люди. – Львів, 1996. – С. 29–35.

²⁹ Див.: Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 65.

³⁰ Див.: Франко І. Вкуп з неволі // Зібрання творів у 50 т. – К., 1984. – Т. 42. – С. 153–160.

³¹ Ще в 1924 р. М. Грушевський в листі до К. Студинського з Києва писав, що Академія не має однієї бібліотеки, а кілька різних: бібліотеку Грінченка, доповнену книгами А. Кримського; бібліотеку Антоновича; бібліотеку Наукового товариства та бібліотеку археографічної комісії. Див.: Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 158.

³² Русский вестник. – 1886. – Т. 186. – С. 309–360.

йдеться про уточнення до видання першого тому «Исторических песен малорусского народа» (К., 1874) та у відповіді В. Антоновича про книгообмін чи дар книг не згадується. Розшуки слідів «Русалки Дністрової» в бібліотеці Антоновича привели нас до постаті Антона Гладкого. У статті «Антін Гладкий з Одеси між галичанами»³³ К. Студинський докладно описує, як у 1871 р. з Одеси до Львова прибув кандидат права, кандидат на професора міжнародного права А. Гладкий, щоб написати книжку про Галичину. Молоді галицькі народовці Володимир Навроцький, Мелітон Бучинський та інші збирали йому книги, періодичні видання. Зібрали понад 400 книг. А. Гладкий побував у Відні, Перемишлі, Сучаві, Станіславі. Шукали для нього й «Русалку Дністрову», про що йдеться в листі А. Гладкого до М. Бучинського 16.01.1872 р.³⁴ Проте А. Гладкий не виправдав надій галичан, книги про Галичину не написав, а зібрані видання просив надіслати на ім'я Володимира Антоновича. К. Студинський цитує записку В. Антоновича (без дати), в якій той підтверджує, що книги одержав. Чи була серед них «Русалка Дністрова» можна лише гадати.

Серед цінних примірників, які зберігаються у відділі рідкісної книги НБУВ, є і той, який раніше належав бібліотеці славетної Колегії Павла Галагана.

У примірнику відсутня оригінальна обкладинка, оправа тверда під зеленій мармур. На внутрішньому боці передньої частини оправи скелібрис такого змісту: «Библиотека Коллегии Павла Галагана № по инвент. 153 шкафъ IV № книги 52». На внутрішньому боці задньої (нижньої) частини оправи наклеєний текст: «Переплетная мастерская ремесленной школы при Киевскомъ благотворительномъ обществѣ». На звороті титульного аркуша печатка з написом: «Державна Публічна Бібліотека УРСР інв. 1322626». Дивно, що відсутня печатка «Всенародна Бібліотека України». Адже згідно з джерелами³⁵ бібліотека Колегії була передана до ВБУ в 1920–1921 роках. Історія бібліотеки колегії Павла Галагана заслуговує на окреме дослідження. Колегія заснована у 1871 р. в Києві на гроші пол-

³³ Наша культура. – 1937. – Кн. 2(22). – С. 81–86.

³⁴ Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – Х.; К., 1931. – С. 206.

³⁵ Див.: Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. – К., 1988. – С. 82; Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 67.

тавського поміщика Г. П. Галагана³⁶ як пам'ять про сина Павла, який рано помер. Одночасно була закладена і бібліотека, яка на початок створення налічувала 4339 томів, а на 1901 рік – 12 504³⁷. Колегія, як закритий приватний заклад з чотирирічним терміном навчання, вважалася одним з кращих гуманітарних закладів тодішньої російської імперії, і, очевидно, не в останню чергу завдяки багатій бібліотеці. Ґрунтовну характеристику книжкової Колекції колегії знайдемо у дослідженні Є. Колесник³⁸. Чи примірник належав котрійсь з особистих бібліотек видатних українських діячів, які влились у фонди бібліотеки колегії (М. А. Маркевича, О. Котляревського, П. Г. Житецького, А. Кримського), чи був придбаний самим Г. Галаганом встановити нам не вдалося. Г. Галаган листувався з Я. Головацьким у 1885 р., але в Головацького тоді примірників альманаху вже не було.

Останній примірник «Русалки Дністрової», про який найменше можемо сказати, належав до особистої бібліотеки Я. Є. Петровського, що засвідчує печатка на титульному аркуші з написом: «Бібліотека Якова Елисеєвича Петровського в Києві». Про цю особу у наявних у бібліотеках Львова джерелах про Київ відомостей знайти не вдалося. «Памятная книжка Киевской губернии с приложением адрес-календаря губернии» (на 1908, 1909, 1913 рр.), випуски якої ми оглянули, не реєструє особи Я. Є. Петровського. Попередніх випусків (до 1905 р. їх було 25) у бібліотеках Львова немає. У виданні «Весь Киев» за 1904, 1906, 1908, 1909, 1911, 1912–1915 рр. Я. Є. Петровський також не зазначений. Печатка Всенародної Бібліотеки України засвідчує, що книга надійшла до Бібліотеки про-

тягом 1919–1921 рр. У примірнику не збереглася видавнича обкладинка, але збереглася грамота.

Це чи не поодинокий екземпляр серед київських примірників³⁹, на якому є помітки в тексті. На с. 49 біля тексту пісні «Сиротинська» олівцем запис: «Чудесна пісня!». Можливо, це примірник з колишньої бібліотеки «Киевского общественного собрания», у фондах якої був подарований (невідомо ким) примірник «Русалки Дністрової»⁴⁰, але підтвердити це документально не можемо.

Мабуть, ще десь у Києві в родинних архівах українського поета М. Терещенка збереглися 2 примірники «Русалки Дністрової», які поет придбав у Львові на ринку в 1946 р. Один з них був з колекції М. Максимовича (один Господь знає, як він потрапив до Львова!), а другий – з книгарні Львівської Ставропігії. Останній, за спогадами О. Засенка⁴¹, був використаний для фототипічного видання «Русалки Дністрової» у 1950 р. На жаль, ми не одержали відповіді на наше звернення до родини М. Терещенка.

Автор буде вдячний кожному, хто надасть інформацію про збережені на сьогодні примірники цього рідкісного і цінного видання для історії української культури.

Примірники «Русалки Дністрової» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського є одним з яскравих прикладів культурних зв'язків Галичини і Наддніпрянської України упродовж ХІХ–ХХ ст., свідченням єдності українських земель на Заході і Сході.

³⁶ Про особу Г. Галагана див.: *Модзалевський В. Л. Малоросійській родословникъ*. – К., 1908. – Т. 1. – С. 225.

³⁷ Див.: *Ежегодник Коллегии Павла Галагана*. С 1 окт. 1900 по 1 окт. 1901. – К., 1901.

³⁸ *Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР*. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 79–85.

³⁹ Крім НБУВ, нам відомі примірники «Русалки Дністрової» у фондах бібліотеки Інституту ім. Т. Шевченка, Державного музею книги і друкарства, приватній колекції С. Білоконя.

⁴⁰ Див.: *Дополнительный каталог книг по беллетристике на русском и иностранных языках, поступивших в библиотеку по декабрь 1914 года / Сост. А. Яцунов*. – К., 1914. – С. 252.

⁴¹ *Засенко О. Передмова до «Русалки Дністрової»: До 100-річчя від дня народження О. Білецького // Жовтень*. – 1984. – № 11. – С. 108–111.